

Davvisámegiela adnominála *dat* – demonstratiiva-determinánttas maiddái definihtta artihkalin?

OUTI GUTTORM

Sámi allaskuvla

Guorahalan dán artihkkalis leago vejolaš meroštallat davvisámegiela adnominála *dat*-pronomena definihtta artihkalin, daid konteavsttaid vuodul main demonstratiiva-determinánttat ja definihtta artihkkalat geavahuvvojit. Artihkkala ovdamearkkat bohtet nuoraid dálá hállangielas. Dán materiálas boahtá ovdan, ahte demonstratiivvaide dábálaš konteavsttaid lassin, *dat*-pronomen albmana maiddái nu gohčoduvvon assosiatiiva-anaforalaš anus, mas dábálaččat dušše definihtta artihkkalat albmanit. Dan vuodul sáhtttá árvvoštallat *dat*-pronomena doaibmat muhtumin maiddái definihtta artihkalin.

Fáddásánit: demonstratiivpronomen, definihtta artihkal, davvisámegiella, davvisámegiela nuoraidgiella

1. Álggahus

Suokkardalan dán artihkkalis davvisámegiela adnominála *dat*-demonstratiiva-pronomena stáhtusa definihtta artihkalin gielaidegaskasaš typologalaš geahččanguovllus. Sáhtttágo adnominála *dat*-pronomena atnit definihtta artihkalin vai leago *dat* álo dušše demonstratiivadeterminánta? Dan guorahalan nu ahte geahčadan konteavsttaid, main davvisámegiela adnominála demonstratiivpronomenat albmanit ja buohtastahtán daid konteavsttaiguin, maid duiskalaš gielladutki Nikolaus P. Himmelmann lea buktán ovdan. Himmelmann (1997; 1998) lea typologalaš dutkamiid vuodul gávnnašan konteavsttaid, main definihtta demonstratiivadeterminánttat ja nuppe dáfus definihtta artihkkalat mihtilmasat albmanit. Konteavsttat leat muhtin muddui latnjalagaid, mii lea lunddolaš dan dáfus, ahte artihkalgielaid definihtta artihkkalat leat dábálaččat gárggiidan aiddo demonstratiivpronomeniin.

Demonstratiivpronomenat ja daid geavaheapmi leat unnán dutkojuvvon sámezielas. Olles vuogádaga, ja erenoamážit adnominála geavaheami dutkan lea dehálaš, daningo dálá hállangielas *dat*-pronomena artihkkallágan albmanepmi orru lassánan dahje goittotge dakkár albmanepmi lea ožžon eanet fuomášumi. (Gč. omd. Magga 1987: 126–127.) Mun lean ovdal čielggadan čálalaš materiála

vuodul *dat*-pronomena vejolaš artihkkallágan geavaheami pragmatihkalaš beali, namalassii dan masa *dat*+NP (*dat áhkku*) refereantta identifiseren sáhtttá vuodđuduvvat (gč. Kilpimaa 2002). Lean suokkardallan maiddá nu gohčoduvvon báljes nomengihpuid definihttavuođa dulkoma (gč. Kilpimaa 2008). Dasa lassin lean guorahallan adnominála demonstratiivvaid endoforalaš ja eksoforalaš geavaheami ja vejolaš eará doaimmaid teavsttain (gč. Guttorm 2009).

Dát čálus ovdána nu ahte álggos buvtán ovdan iežan dutkanmateriála. Dan maŋŋá čilgen oppalaččat mii definihttavuohta lea ja mot *dat* sáhtttá boahit ovdan. Dasto čienjun definihtta artihkkaliidda, daid gárggiideapmái ja sirremii demonstratiivpronomeniin. Sirremis leat guovddázis demonstratiivpronomeniid ja definihtta artihkkaliid geavahankonteavsttat Himmelmann (1996; 1998) guorahallamiid mielde, maida nappo vuodđuduvvá maiddá dán artihkkala analysa. Definihttavuođa ja definihtta artihkkaliid oppalaš teorijaduogáža maŋŋá čilgen oanehaččat sámegiela demonstratiivpronomeniid ja definihttavuođa, ja dasto analyseren demonstratiivpronomeniid geavahankonteavsttaid. Sámeielain dárkkuhan dán čállošis davvisámegiela, eará sámegielain geavahan sierra namahusaid.

2. Dutkanmateriála

Suoma- ja esttegiela dutkit leat fuobmán ahte pronomeniid artihkkallágan geavaheapmi albmana erenoamážit hállangielas (gč. omd. VISK § 1418; Laury 1997; Pajusalu 1997). Seamma láhkai sáhtttá leat maiddá daid fuolkegielas, sámegielas. Dan dihte lean välljen dutkanmateriálan hállangiela, vaikko adnominála demonstratiivvaid dutkamis lea geavahuvvon maiddá čálalaš materiála (gč. omd. Habicht ja earát 2011; Guttorm 2009; Kilpimaa 2002; Laury 1997). Nuoraidgiela fas lean välljen dan dihte go lean beroštuvvan dálá giellageavaheamis. Giella man nuorra rávesolbmot geavahit, ovddasta bures dálá hállangiela.

Dutkanmateriála lean čohkken NRK Sámi rádioprográmmain *ízü* ja *Dáppe ruovttus*. Dasa gullet vihtta *ízü*- ja guokte *Dáppe ruovttus* -prográmma mat leat sáddejuvnon 2007–2011. Prográmmaid jođihit guhtta Norgga beale nuorra rávesolbmo, golbma almmái- ja golbma nissonolbmo, dábalaččat guovttis ain hávil. Suopmanduogáža dáfus sii ovddastit sihke nuortta- ja oarjjabeale suopmaniid. Prográmmajođiheaddjit ságastallet áigequovdilis áššiin main nuorat beroštit. Sii

maiddái jearahallet gussiid ja čuojahit musihka. Dábálaččat okta prográmma bistá diimmu (muhtumin diibmobeali) oktan čuojahuvvon musihkain.

Dáin prográmmain lea hállangiella oktiibuot 2 diimmu ja 58 minuhta. Guđege prográmma hállanoasi guhkkodat bohtá ovdan gáldolisttus. Lean transkriberen giela sátnedásis, dárkilis fonehtalaš transkripšuvdnii ii lean dárbu. Transkripšuvnnain lea mielde buot hállangiella mii prográmmain gullo, prográmmajodiheddjiid giela lassin lea maiddái daid olbmuid giella geaid sii jearahallet. Dan materiálas lean čoaggán dasto buot nomengihpuid main lea adnominála demonstratiivapronomen. Dakkár nomengihput leat oktiibuot 491. *Dat*-pronomen albmana 388 dáhpáhusas, *dát* 56 dáhpáhusas ja *diet* fas 45 dáhpáhusas. Materiála luonddu geažil *duot*- ja *dot*-pronomeniid ovdanbohtin lea marginála, goabbáge albmana dušše ovtta dáhpáhusas.

Materiála ovddasta bures sámi nuoraid dálá hállangiela almmolaš okta-vuođain Norgga bealde. Das bohtet bures ovdan maiddái geavahankonteavsttat main demonstratiivadeterminánttaid dábálaččat geavahit, vaikko materiála luonddu geažil situationála anu dáhpáhusat eai leat nu olu.

3. Definihttavuohta ja dan ovdanbohtin

Definihttavuođas lea oppalaččat gažaldat das, ahte guldaleaddji dahje lohkki bastá identifiseret refereantta, masa hálli dahje čálli čujuha nomengihpuin (gč. omd. C. Lyons 1999: 1–15; Faarlund ja earát 1997: 282–290; Vilkuna 1992: 3). Crystal (1994: 96) meroštallá definihttavuođa nomengihpuid iešvuohtan, man mielde refereanta masa nomengihppu čujuha, lea juogo spesifihkalaš ja identifiserehahti (definihtta) dahje ii (indefinihtta). Dát opposišuvdna almmuhuvvo artihkalgie-lain definihtta ja indefinihtta artihkkaliiguin, omd. engelasgielas *the boy* vs. *a boy*. Luonddustaset definihtat leat dakkár nomengihput mat sisdollet persovdna-dahje demonstratiivapronomena, omd. *mun*, *don*, *dát girji*. Indefinihttavuođa fas sáhtttá čájehit artihkkaliid lassin ovdamearkka dihte indefinihtta pronomeniiguin *okta*, *soames* dahje *muhtin*. (Gč. VISK § 1409; C. Lyons 1999: 15.)

(In)definihttavuođa opposišuvnna ovdanbuktimii gávdnojit artihkkaliid ja eará determinánttaid lassin maiddái eará vuogit. Opposišuvnna sáhtttá almmuhit earret eará syntávssalaččat sátnortnegiin dahje cealkkadeattuin. Ovdamearkka dihte kiinnágielas nomen dulkojuvvo vearbba ovddabealde definihttan (dahje generihkalažžan). Opposišuvnna sáhtttá ovdanbuktit maiddái kásusgeavahemiin

nugo ovdamearkka dihte nominatiivva/akkusatiivva ja partitiivva opposišuvnnain nuortamearasuomagielain ja nominatiivva/akkusatiivva ja genetiivva opposišuvnnain báltalaš ja slávalaš gielain. Mánngga urálalaš gielas lea vearbba ja objeavtta gaskkas kongrueansa mii almmuha definihttavuođa. Ovdamearkka dihte ungáragielas leat guokte transitiivvearbbaid sojahanparadigmma dan mielde leago objeakta definihtta vai indefinihtta. Muhtin gielain fas definihtta objeakta merkejuvvo pre- dahje postpositionála dovddaldagain. Maiddái possessiiva-suffivssat geavahuvvojit definihttavuođa ovdanbuktímii mánngga urálalaš gielas. (Schroeder 2006: 552, 586; C. Lyons 1999: 88–89.) Viđát kapihttalas čálán mot definihttavuohta albmana sámegielain.

Definihttavuođa ovdanbuktinvuogit sáhttet leat nappo mánnggaláganat. Gielatypologalaš geahččanguovllus lea oalle dábálaš geavahit demonstratiiva sániid definihttavuođa almmuheamis. Dryer (2013a) mielde 69 giela oktiibuot 620 gielas geavahit demonstratiiva sániid definihttavuođa ovdanbuktímii. Dakkár gielat main lea sierra definihtta artihkal leat 216. Dryer lea sirren iežas joavkun maiddái dakkár gielaid main definihttavuođa dovddaldahkan doaibmá nomenii čatnasan affiksa (92 giela). Dán jovkui gullet earret eará skandináválaš gielat (indefinihtta *en bil*, muhto definihtta *bilen*). Dasa lassin leat vel gielat main ii leat definihtta artihkal, muhto indefinihtta artihkal (45 giela), ja gielat main ii leat goabbáge artihkal (198 giela). Dryer juogus sámegiella gullá gielaide main eai leat artihkkalat.

Fuomášanveara lea ahte Dryer (2013a) atná definihtta artihkalin maiddái muhtin eará dáhpusaid aitosaš artihkalsániid lassin. Definihtta artihkal sáhtta leat maiddái affiksa dahje dábálaš demonstratiiva, jos dat geavahuvvo definihttavuođa merkejeaddjin. Mánngga gielas namalassii geavahit dávjá demonstratiivvaid dakkár konteavsttain main engelasgielas geavahit definihtta artihkkala *the*. Gielat spiehkksit goittotge mealgadit dan ektui man olu demonstratiivvat geavahuvvojit anaforalaččat čujuhit ovddabealde namuhuvvon referentii. Muhtin gielain dat dáhpuhuvvá oalle hárve ja muhtin eará gielain fas stuorámuš oassi anaforalaš nomen-gihpuin albmanit ovttas demonstratiivvain. Dan kontinuma gežiid gaska lea oalle guhkki, ja Dryer geavahage engelasgiela veahkkin meroštallat guđe jovkui giella gullá. Jos muhtin giella orru geavaheamen demonstratiivvaid anaforalaččat eanet go engelasgiella, de dat gullá dakkár gielaid jovkui mat geavahit demonstratiiva sániid definihtta artihkalin. (Dryer 2013a.)

Sihke definihtta artihkkalat ja demonstratiivapronomenat albmanit nomen-gihpu ovddabealde determinántan (eng. *determiner*). J. Lyons (1977: 452–454) oainnu mielde determinánttaide gullet definihtta ja indefinihtta artihkkalat,

demonstratiiva adjektiivvat ja eará sánit, main lea seamma distribušuvdna go engelasgiela definihtta artihkkalis. Fuomášaveara lea ahte determinántta me-roštallan dan vuodul, mot dat sajáiduvvá engelasgielas (ja mángga eará gielas), ii dattetge heive buot gielaid hárrái, daningo (in)definihtta artihkkalat ja demon-stratiivvat sáhttet albmanit maiddá nomengihpu maŋábealde (gč. omd. Dryer 2013b). Determinánttaide lea mihtilmas ahte dat determinerejit, nappo ráddjejit dahje dárkkálmahttet dan nomengihpu refereansa man mearusin dat leat.

4. Definihtta artihkkala gárggiideapmi ja identifiseren

Definihtta artihkkalat leat šaddan dávjá adnominála demonstratiivapronomeniin. Dán historjjálaš gárggiideami leat govvidan mánga dutki (omd. Christophersen 1939; Greenberg 1978; Laury 1997; Himmelmann 1997; 1998). Diessel (1999: 128–129) lea geassán čoahkkái guovddáš dutkamiid bohtosiid. Vuosttažettiin eanaš dutkit navdet definihtta artihkkaliid vuolán anaforalaš adnominála demonstratiivvain (gč. omd. Greenberg 1978: 61–69). Álggos demonstratiivvain čujuhuvvo diskurssas ovdal namuhuvvon, guovddáš refereanttaide. Vehážiid mielde dan geavaheapmi šaddá bákkolažžan, ja mearkkašupmi rievdá nu ahte dat geavahuvvo buot substantiivagihpuin mat čujuhit identifiserehahtti refereant-taide. Geavaheapmi leavvá viidasit generihkalaš ja ii-referentiála dáhpáhusaide, ja loahpas demonstratiiva (artihkal) šaddá substantiivva mearkan. Dán gárggiideami áigge demonstratiivvat masset deiktalaš funkšuvnna ja nuppástuvvet defi-nihttavuoda formála mearkan nugo ovdamearkka dihte engelasgiela *the*. Maiddáí sáme giela demonstratiivapronomena *dat* hárrái lea namuhuvvon, ahte dan deik-talaš mearkkašupmi lea geahppánan, ja ahte dat geavahuvvo eanaš anaforalaččat (Nielsen 1979 (1926–1929): 125; Sammallahti 1998: 117).

Definihtta artihkkaliid gárggiideapmái laktásit dábálaččat maiddáí vassis formála nuppástusat. Go juo artihkkalat leat dábálaččat deattuheamit, de dávjá maiddáí demonstratiivvat čadahit fonologalaš redukšuvnna ja čatnasit muhtin eará elementii. (Diessel 1999: 129.) Ovdamearkka dihte ruotagiela definihtta ar-tihkal (*bilen*) lea čadnon morfema mii lea šaddan friddja hámis.¹ Dábálaš oainnu mielde demonstratiivapronomen (*h*)inn (eng. ‘that’) lea albmanan oaivesánis

1 Dárogie la giellaoahppaárbevierus gohčodit definihtta artihkalin maiddáí determinatiivaid *den, denne, hin* dalle go dat albmanit ovttas adjektiivvain nomena ovddabealde, omd. *den gamle mannen, denne vakre blomsten* (Faarlund ja earát 1997: 210).

mañábealde. Dan deattohis posišuvnnas dat lea vehážiid mielde massán deiktalaš fámu ja syntávssalaš sorjjasmeahttuvuođa ja čatnasan oaivesátnásis (N (*h*)*inn* → N-(*h*)*inn*). (Skrzypek 2012: 67.)

Diessel (1999: 129) čállá viidásit ahte adnominála demonstratiivvat leat dávjá iehčanas pronomenat, mat čatnasit koreferentiála nomenii oalle loažžadit. Artihkkaliid sadi fas lea dávjá syntávssalaččat mearriduvvon, ja nu sáhtá navdit ahte adnominála demonstratiivvat masset iežaset stáhtusa friddja nomenin go šaddet definihtta artihkalin (geahča bajábealde ruotagiel ovdamearkka). Dasa lassin ainjuo Eurohpá gielain demonstratiivvat sodjet mearkkašahhti ládje eanet go artihkkalat, man vuodul fas sáhtá navdit ahte grammatikaliserenproseassas adnominála demonstratiivvat masset maiddái sodjaniešvuoda.

Adnominála demonstratiivapronomeniid gárggiideamis definihtta artihkalin lea sáhka grammatikaliseremis. Grammatikalisašuvdna lea proseassa mas leksikála ávdnasat ja ráhkadusat šaddet dihto lingvisttalaš konteavsttain bálvalit giellaoahpalaš funkšuvnnaid. Dasa gullá maiddái ahte ovdáneapmi joatkašuvvá ain odđa giellaoahpalaš funkšuvnnaide. (Gč. omd. Himmelmann 2001: 831–832; Hopper & Traugot 1991: xv.)

Go demonstratiivapronomeniid ja definihtta artihkkaliid gaskavuodaid guorahallá grammatikalisašuvnna geahččanguovllus, de dasa gullá lunddolaččat maiddái viggamuš čájehit gárggiideami iešgudege muttu, ovdamearkka dihte man muttus demonstratiivvat leat šaddan definihtta artihkalin. Himmelmann (2001: 832–833) buktá dan várás sihke formála ja semantihkalaš kriteraid. Guokte formála vuodđokriterat leat vuosttažettiin dat ahte artihkkalat leat giellaoahpalaš elemeanttat mat albmanit dušše nominála celkosiin, ja nuppádassii dat ahte artihkkalat albmanit dihto sajis jogo nomena ovdda- dahje mañábealde. Álgočalmái dat soitet orrut mearkkašmeahttun kriterat, muhto dat sirrejit artihkkaliid ja demonstratiivvaid mángga gielas. Demonstratiivvat namalassii sáhttet albmanit unnimustá njealji sierra syntávssalaš konteavsttas; vearbbaid ja adposišuvnnaid argumeantan (**Dat** *manai jo*; *Ánde ii leat gullan dan birra*), adverbiálan (**Dies** *dat galggašedje leat*), predikatiivan (*Dán govvas mun lean duot*) ja adnominála mearusin (*Leatgo gullan dan muitalusa?*). Golmma vuosttaš konteavsttas dat eai gula seamma ráhkadussii go nomen. Dasa lassin mángga gielas adnominála demonstratiivvat sáhttet leat nomena ovdda- ja mañábealde. Nappo elemeanta mii sáhtá albmanit okto ja man sadi nomena ektui ii leat mearriduvvon, ii leat artihkal.

Himmelmann (2001: 832) mielas ávkkálaš kriterat artihkkaliid identifiseremis lea maiddái daid bákkolašvuotta dihto giellaoahpalaš konteavsttain. Dakkáriidda

gullet superlatiivvat (*the greatest singer*) ja nomenat maidda čatnasa oalgecealkka (*the fact that they lost the game*). Dasa lassin juogohis nomeniid ii sáhte geavahit guovddáš argumeantaposišuvnnain almmá definihttavuoda dahje spesifihkalaš-vuoda dovddaldaga haga (**Boy is reading book. *Boy lost game.*).

Vissis elemeantta alla albmananfrekveansa lea maiddái geavahuvvon dan artihkalvuoda ággan. Himmelmann (2001: 833) mielas dat ii goittotge leat doallelaš kriterá. Vaikko demonstratiiva dahje numerála lea geavahuvvon muhtin gielas dahje áigodagas eanet go muhtin earás, de dat ii vealttakeahtá mearkkaš ahte livččii šaddan artihkalin. Vai nu livččii, de ferte čájehit ahte ollislaš tekstuála frekveansa lassáneapmi korrelere mearkkašahtti láchkai dainna, ahte grammatikalise-rejeaddji elemeantta semantihkka ja pragmatihkka leat rievdan. Formála kriterat eai leat goittotge okto doarvái, daningo nominála celkosiin sáhttet leat maiddái eará giellaoahpalaš elemeanttat main leat seamma formála dovdomearkkat (omd. kásusdovddaldagat ja klassifiserejeaddjit). Dan dihte daid ferte dievasmahttit semantihkalaš kriteráiguin.

Himmelmann (1996; 1998) lea guorahallan semantihkalaš ja pragmatihkalaš konteavsttaid main artihkkaliid ja demonstratiivvaid sáhtá geavahit. Son čuovu Hawkins (1978; 1991) klassifikašuvnna engelasgiela definihtta artihkkala geavaheamis, mii fas bealistis vuodđuduvvá Christophersen (1939) klassihkalaš dutkamuššii. Himmelmann navdá ahte leat njeallje konteavstta main demonstratiivvaid sáhtá geavahit. Son lea váldán ovdamearkkaid Chafe (1980) engelasgiel Pear Stories -materiálas. Vuosttaš konteaksta mas demonstratiivvat geavahuvvojit, lea demonstratiivvaid situationála atnu. Das adnominála nomengihpuin čujuhuvvo referentii mii lea hállandilálašvuodas mielde, omd. ***This guy** behind you waits to get back to his seat.* Nubbi konteaksta lea diskursadeiktalaš atnu mas demonstratiivvain čujuhuvvo muhtun oassái ovddabeale diskurssas, omd. ... *and that's the end of **that** story.* Goalmmát konteaksta lea anaforalaš atnu (gohčoduvvo maiddái eng. *tracking use*) ja das fas čujuhuvvo muhtin referentii mii lea namuhuvvon ovddabeale diskurssas, omd. *And a man comes along with a goat, and **the goat** obviously is interested in pears.* Njealját demonstratiivvaid geavahankonteavsttas, nu gohčoduvvon rekognitionála anus, refereanta lea identifiseremis spesifihkalaš, oktasaš dieđu vuodul, omd. ... *it was filmed in California, **those dusty kind of hills** that they have out here by Stockton and all.* Dakkár dáhpáhusaid oktavuodas lea dávjá *you know?* dahje *remember?* -lágan gažaldat nugo ovdamearkka dihte celkosis *Hitting one of **those bounce-back things**, ... you know, the little thing that had elastic, and it has a ball.* Fuomášanveara lea ahte demonstratiivadeterminánttalaš

gihppu lea refereantta vuosttaš namuheapmi, iige dat leat oidnosis hállandilálaš-vuođas (Himmelmann 1996: 218–243; 1998: 322–323; 2001: 833.)

Dán njealji konteavsttas sáhtta geavahit sihke demonstratiivvaid ja definihtta artihkkaliid. Demonstratiivvat ja definihtta artihkkalat sierranit guovtti čuoovvo-vaš konteavstta dáfus, main demonstratiivvat eai geavahuvvo dábálaččat, muhto mat fas definihtta artihkkaliidda leat erenoamáš dehálaččat. Vuosttaš konteaksta lea nu gohčoduvvon viiddes situašuvnna atnu. Das áidnalunddot refereanta mii namuhuvvo vuosttaš geardde, lea identifiseremis hállanservodaga oktasaš dieđu vuođul (omd. *the sun, the Queen, the pub*). Nubbi definihtta artihkkaliidda mih-tilmas konteaksta lea assosiatiiva-anaforaláš atnu. Das fas namuhuvvo vuosttaš geardde dakkár refereanta mii lea identifiseremis muhtin ovdal namuhuvvon refe-reantta bokte, omd. *The man drove past our house in a car. The exhaust fumes were terrible*. Engelasgielas dákkár dáhpáhusain definihtta artihkkala ii sáhte buhttet *these-* dahje *those-*demonstratiivvain, iige sáhte dadjat *Her face was burnt by this sun*, jos beaivváš namuhuvvo ságastallamis vuosttaš geardde. (Himmelmann 1998: 322–323; 2001: 833–834.)

5. Sámegiela demonstratiivapronomenat ja definihtta-vuođa namuheamit

Sámegielas leat vihtta demonstratiivapronomena, *dat, dát, diet, duot* ja *dot*, maid govvidit dábálaččat dan vuođul man guhkkín dahje lahka daid refereanta dehe-ge refereansa čuozáhat lea hálli ja guldaleaddji ektui. Pronomen *dát* almmuha ahte refereanta lea lagabus hálli, pronomen *diet* fas ahte refereanta lea lagabus guldaleaddji. Pronomenat *duot* ja *dot* čujuhit refereanttaide mat eai leat lahka hálli eaige guldaleaddji. *Dot* lea guhkkeleappos go *duot*. Kárášjoga ja Buolbmá-ga dološ suopmanis namuhuvvo vel okta demonstratiivapronomen, *dut*, man refereanta lea duođai guhkkín. *Dat*-pronomena deiktalaš mearkkašupmi lea láivon, ja dan geavaheapmi rádjašuvvá anaforaláš dáhpáhusaide. (Nielsen 1979 (1926–1929): 125; Sammallahti 1998: 117.) Demonstratiivvaid dutkamis gohčodit demonstratiivvaid, mat čujuhit referentii lahka deiktalaš guovddáža dahjege origo (dábálaččat hálli), proksimála demonstratiivan (*dát*). Dakkár demonstratiivvaid fas mat indikerejit ahte refereanta lea guhkkeleappos deiktalaš guovddázis, goh-čodit distála demonstratiivan (*duot, dot*). Daid gaskkas sáhttet leat mediála de-monstratiivvat mat čujuhit referentii dahje báikái guldaleaddji lahka (*diet, dat*).

Dávjá aiddo mediála demonstratiiva albmana anaforalaš čujuheamis (geahča bajábealde *dat*-pronomena birra). (Gč. Diessel 1999: 35–41.)

Nickel ja Sammallahti (2011: 118) giellaoahpa mielde pronomenat *dát*, *diet*, *duot* ja *dot* geavahuvvojit mas nu, man sáhttit oaidnit dahje masa sáhttit čujuhit, omd. *Dát lea mu girji; Mii diet lea?* Pronomen *dat* fas čujuha masa nu maid mii jurddašit. Dat sáhttá leat mii nu, mii lea aiddo namuhuvvon dahje mii lea okta-saččat dovddus dahje mii nu, man birra áigut dadjat eanet, omd. *De mii manaimet dan báikái, gos mii dal galgat orrut dan golbma vahku.* Maiddái *diet*-pronomen sáhttá čujuhit masa nu, man ságastanguoibmi lea namuhan dahje jurddašan, omd. *Gosbat diet girji lea, maid don ikte namuhit?* Nugo ovdamearkkain bohtá ovdan, de demonstratiivapronomenat albmanit sihke iehčanas pronomenin ja nomena mearusin.

Guovddáš giellaoahpain namuhuvvo demonstratiivapronomena *dat* ja lohkosáni *okta* artihkkalláan geavahepmi, vaikko muđui lohket sámegeielas váilut artihkkaliid. Juo Friis (1856: 27, 61–62) čállá ahte *dat* sáhttá oažžut sierraláan mearkkašumi dan mielde, jietnaduvvogo *dat* guhkes vai oanehis, devkes *a:n*. Vuosttaš dáhpáhusas pronomenis lea dušše demonstratiiva mearkkašupmi, omd. *dat [dát] olmuš* 'dette menneske her'. Nuppi dáhpáhusas *dat* vástida su mielas sullii eará gielaide definihtta artihkkala, omd. *valde dâm [dan] girje, maid son adda* 'ta boken el. den bok, som han giver'; *valde dam [dán] girje* 'ta denne bok her'.

Nielsen (1979 (1926–1929)) čállá giellaoahpas hápmeoasi álggus ahte sámegeielas eai leat artihkkalat, muhto konteaksta mearrida, mearkkašago ovdamearkka dihte sátni *johka* 'elv', 'elven' vai 'en elv'. Sátneortnet muhtun muddui veahkeha áddet, goas sátni lea oaiivilduvvon definihttan ja goas fas indefinihttan. Son čállá maiddái ahte lohkosátni *okta* 'en' geavahuvvo muhtumin nu unnánaš deattuin, ahte lea ráji alde, leago *dat* jo indefinihtta artihkal. Demonstratiivapronomen *dat* fas sáhttá geavahuvvot dárogiela definihtta artihkkala láhkai dakkár dáhpáhusain nugo *dat buorre báimman* 'den gode hyrde'. (Nielsen 1979 (1926–1929): 61.) Dákkár *dat*-demonstratiivapronomena geavahus lea Nielsena oainnu mielde dábálaš erenoamážit dakkár sámiid hállamis geaid giella lea báinnahallan dárogielaláan giellageavahussii. Son lasiha vel ahte dan goittotge illá sáhttá šat atnit skandinavisman dakkár dáhpáhusas, mas *dan* illatiivahápmi geavahuvvo vástidit *til*-preposišuvnna *ahte*-cealkka+infinitiiva -ráhkadusa ovddabealde: *atte munnje fámu dasa, ahte oskut sudduidan ándagassii addojumi* 'gi mig kraft til å tro synders forladelse'. (Nielsen 1979 (1926–1929): 360.)

Sátneortnega ja deattuheami oktavuodas Nielsen čilge dárkileappot, mot sátneortnegiin sáhtta muhtin muddui buhttet artihkkaliid vailuma.² Dákkár vejolašvuohta laktása informašuvdnaráhkadusa universála vuoddotensii man mielde konstitueanttat, mat čujuhit dovddus refereanttaide, sajáiduvvet dábálaččat cealkaga álgogeahčái, ja dat mat čujuhit odđa refereanttaide, sajáiduvvet cealkaga lohppii. Dan mielde ovdamearkka dihte cealkka *Bárdni oinnii nieidda* dulkojuvvo dábálaččat nu, ahte *bárdni* lea definihtta ja *nieidda* fas indefinihtta. (Gč. Karlsson 1994: 227–228; C. Lyons 1999: 88–89.) Nielsen (1979 (1926–1929)) čállá ahte muhtun dáhpáhusain sátni sáhtta sajáiduvvat cealkaga lohppii, ja dalle dat alm-muha juoidá mii ii leat ovdal namuhuvvon dahje jurddašuvvon. Sátni *guossi* lea nappo indefinihtta dán cealkagis: *stobus lea guossi* (vrd. *stobus guossi lea*). Muhto cealkagiin *guossi lea stobus*; *guossi stobus lea* ja *lea gal guossi stobus* sihke definihtta ja indefinihtta dulkojuvvo lea su mielas vejolaš, nugo maid cealkagis *lea gal stobus guossi*. (Nielsen 1979 (1926–1929): 422.)

Nielsen (1979 (1926–1929)) fuomášahtta ahte muhtun dáhpáhusain definihtta subjeaktage sáhtta leat cealkaga loahpas. Dat lea juogo ovdal namuhuvvon dahje dan hárrái lea ovdalis geažiduvvon demonstratiivapronomeniin dahje pronomeniin mii gullá vearbahápmái. Hálli sáhtta maiddái navdit guldaleddjiid diehtit man birra son hállá, ja bidjá subjeavtta cealkaga lohppii eanet dievaslaš-vuodá dihte: *dat lea juo nu guvrragan*, *dat áhkku*; *dat lea juo nu sturron*, *dat báiki*; *buorre go doppe vuos leat dat nieiddat*. Son gávnna ahte sullasaš ovdanbuktin-vugiid geavahit maid dárogielas. (Nielsen 1979 (1926–1929): 421.)

Vearbakongrueansa sáhtta doarjut dakkár subjeaktanomengihpuid definiht-tavuodá dulkoma mat čujuhit guovtti olbmui. Vearbakongrueansa vuolgá das ahte finihtta cealkaga definihtta subjeakta, mii čujuha olbmui dahje olbmuide, kongruere predikáhtain persovnna ja logu dáfus. Dákkár kongrueansa váilu indefinihtta subjeavttas, vaikko dat čujuhage guovtti olbmui. Sammallahti (2005) čállá ahte jos subjeakta lea indefinihtta ja ii-spesifihkalaš, de predikáhtta (su termino-logiija mielde *predikáhtor*) lea mánggaidlogus, vaikko sáhka lea guovtti olbmos, omd. *guovttis ~ njealjis jápme dan bárttis; váris ledje oidnon guokte olbmo ~ vihtta olbmo*. Jos fas subjeakta lea indefinihtta, muhto spesifihkalaš, de predikáhtta lea guvttiidlogus dalle go dat lea normálacealkagis (ja dábálaččat topihkkan), omd. *guovttis jámiiga dan bárttis, namalassii Máhte ja Niillas; guovttis leigga mu bealde, namalassii Máhte ja Máret*. Jos dákkár subjeakta gullá eksistentiálacealkagii (ja

2 Nielsen nappo lahkona sámegeiela dárogeiela geahččanguovllus man mielde sámegeielas váilu mii nu, man galgá buhttet man nu láhkai.

sajáiduvvá mihtilmasat kommeantaposišuvdnii), de predikáhtta lea mánggaidlogus, omd. *Mus leat guokte oappá, Ingá ja Ánne; Mun bohten dohko ja doppe ledje guokte olbmo, Máret ja Sára.* (Sammallahti 2005: 83–85; gč. maid Nielsen 1979 (1926–1929): 302–303.)

Definihttavuođa sáhtá vuohttit maiddá sámeziela historjjás. Sámi-suoma vuodđogielas objeavtta kásusin orrot leamaš akkusatiiva ja nominatiiva. Dálá davvisámezielas akkusatiiva lea objeavtta áidna kásus, muhto muhtun eará urálalaš gielain nugo suomagielas akkusatiiva ja nominatiiva leat seilon ovttaidlogu objeavtta kásusin. Korhonen (1981: 214–216) navdá čielggasin ahte urálalaš vuodđogielas akkusatiiva, man geažus lei *-m*, lea geavahuvvon objeavtta kásusin dušše dalle, go čuožáhahkan lea leamaš definihtta ealli dahje orut. Indefinihtaid oktavuodas lea geavahuvvon nominatiivahápmi.

Dát erohus orru seilon lullisámeziela mánggaidlogu objeavttaid oktavuodas. Nominatiiva almmuha árbevirolaččat objeavtta, mii ii leat ovdal namuhuvvon, ja akkusatiiva fas dovddus objeavtta, omd. *Dat maanah utnieh* 'dain leat mánát' («dat atnet mánát») (indef.) vs. *Maanide gujht damtem* 'mánáid goit dovden' (def.). Jos lea sáhka báralaš čuožáhaga dahje ráiddu birra, mii jurddašuvvo eambo ollisvuohtan go ovttaskas lahttun, de sáhtá nominatiivva geavahit maiddá definihtta objeavttain. (Bergsland 1982: 59; O. H. Magga & L. M. Magga 2012: 185–186; gč. maid Korhonen 1981: 216.)

6. Definihtta artihkkaliid ja demonstratiivadeterminántaid váldogeavahankonteavsttat

Čuovvovaččat suokkardalan demonstratiivadeterminántaid ja definihtta artihkkaliid geavahankonteavsttaid Himmelmann (1996; 1997; 1998) vuodul sámeziela dutkanmateriála hárrái. Válddán ovdan maiddá engelasziela ovdamearkkaid áiccalmahttin dihte demonstratiivapronomeniid ja definihtta artihkkala geavaheami artihkalgielas. Berre goittotge muitit ahte engelasziella ii leat miige standárda artihkalgielaid, muhto máilmmiviidosas giellan dat geavahuvvo dávjá ovdamearkan. Guovddázis lea *dat*-pronomen, muhto suokkardalan muhtin mudui maiddá eará demonstratiivapronomeniid adnominála geavaheami.

6.1 Anaforalaš atnu

Sihke definihtta artihkkalat ja demonstratiivadeterminánttat sáhttet albmanit konteavsttain main diskurssas ovdal namuhuvvon refereanta namuhuvvo odđasit. Das lea sáhka anaforalaš anus nugo ovdamearkkas (1). Materiála demonstratiivadeterminánttalaš nomengihpuin bures badjel bealli čujuhit refereanttaide mat leat namuhuvvon ovdal.

- (1) OE: munnos lea oba guhká leamaš **okta gilvu**
 ÅK: na lea
 OE: hm
 ÅK: ja dat lea Cyaneed-gilvu
 OE: jo, moai fertejeto miedihit ahte eai leat nu beare gallis gal searvan
dan gilvui

(ízü 13.5.2008)

Ovdamearkkas OE álggos presentere odđa refereantta celkosiin *okta gilvu*. Dan maŋŋá ÅK muitala mii dat lea gilvvuid. (Cyaneed lea musihkkajoavku Álaheajus eret.) Go OE fas maŋŋelis čujuha seamma gilvui, son geavaha anaforalaš nomen-gihpu *dan gilvui*. Himmelmann (1996: 226) atná dakkár geavahas anaforalaš anu lassin maiddáí namahusa *tracking use*. Anaforalaš anus refereansa čuoheá dábálaččat ságastallama guovddáš refereanttaide ja veahkeha guldaleaddji čuovvut mii ain dáhpáhuvvá geasage. Anaforalaš atnu lea dábáleamos geavahankon-teaksta, man bokte demonstratiivadeterminánttat gárggiidit definihtta artihkalin (gč. omd. Diessel 1999: 128).

Muhtumin adnominála pronomen lea oalle deattoheapme dahje suddan oktii lagas sániin. Čuovvovaš ovdamearkkas prográmmajođiheaddji guovttos leaba vuordimin guldaleddjiin musihkkasávaldagaid sms:a (teakstadieđu) bokte. Go sávaldagat eai oro boahtimin, soai árvaleaba ahte guldaleaddjit eai mahkáš soaitte diehtit mii sms lea. E lohka guoibmásis:

- (2) E: [na-a] dat eai ipmir várra **mii_at** sms lea, čilges mii sms lea
 (ízü 22.4.2010)

Dajaldagas *dat*-pronomen lea hui deattoheapme, suddan oktii ovddabeale pronomeniin *mii*. Maiddáí ovdamearkkas (3) adnominála pronomenis lea unnán deaddu, go gihppu čujuha ovdal namuhuvvon referentii.

- (3) E: já, munnje maid veháš bođii geassedovdu, muhto odne, dahje daid manimuš áiggiid de lea oidnon Finnmark- Finnmárkku dagbláđđi de lea šaddan hirbmat bivnnut, dahje gánske ii nu bivnnut muhto, hui ollugat goit leat gullan (**dan**) Finnmárkku dagbláđi birra--
(izü 22.4.2010)

Johtilis hállamis sánit ja jietnadagat lávejit suddat oktii, muhto dutkanmateriálas sáhtta goittotge gullat ahte muhtimin adnominála *dat* lea deattoheabbo ja muhtimin fas dettolut go muhtin eará háve. Dán artihkkalis ii leat vejolaš guorahallat deattuheami vuđoleappot, muhto demonstratiivvaid grammatikaliseremis lea dábalaš ahte dat masset fonologalaš substánsa ja suddet oktii eará sániiguin (Diessel 1999: 118, 128–129). Nielsen (1979 (1926–1929): 61) čállá sámegeiela *okta*-lohkosáni birra, ahte muhtumin dat geavahuvvo nu unnánaš deattuin ahte lea jo measta indefinihtta artihkal.

6.2 Situationála atnu

Situationála anus lea sáhka deiktalaš čujuheamis, mas nomengihpuin čujuhuvvo dakkár referentii mii lea hállandilálašvuodas mielde. Ovdamearkka engelasgeiela definihtta artihkkala geavaheamis dakkár oktavuodas addá C. Lyons (1999: 3): *Just give **the shelf** a quick wipe, will you, before I put this vase on it.*

Buot sámegeiela adnominála demonstratiivvat earret *dat*-pronomena albmanit situationála anus. Čuovvovaš ovdamearkkas boahtá ovdan, mot adnominála *dát* ja *duot* sáhttet geavahuvvot čujuhettiin refereanttaide mat leat dilálašvuodas mielde. Dát ságastallan lea báddejuvvon, go prográmmajodiheaddji guovttos leigga márkanis muhtin kafeas jearahallamin olbmuid salluma birra. Prográmma fáddán lei amerihkálaš *Free hug day*.

- (4) OE: dat lohke **dát ádját** dás ahte ovdal lávejedje olu eambo
 NN: dan gal lávejedje aistton sala nie dearvvahit bures bures ja
 ÅK: muhto don maid dadjet ahte **dát, dát jeanŋa**, ealáskii
 NN: na dat gal ealáskedje **dat boares gánddat, duot duot guokte boares gándda** goit

(izü 11.9.2007)

Ságastallanbihtás jearahalli guovttos hálešteaba muhtin áhkuin (NN), ja OE čujuha *dát ádját* -gihpuin almmáiolbmuide, geaiguin soai dakka ovdalaš leigga háleštan ja geat čohkkájit vehá guhkkeleappos dan seamma kafeas. Maiddái ÅK čujuha ovdalis jearahallon almmáiolbmuide, muhto geavaha parafrása *dát jeanyya*. Áhkku fas čujuha daidda seamma olbmuide álggos gihpuin *dat boares gánddat*. Son geavaha *dat*-determinánttalaš gihpu go čujuha anaforalaččat ádjáide maid OE ja ÅK leaba namuhan. Dasa lassin áhkku čujuha vel sierra guovtti albmái gihpuin *duot duot guokte boares gándda*. Dat lea deiktalaš čujuheapmi, mas sáhtttá bures govahallat ahte áhkku seammás maiddái seavesta ádjá guoktá guvlui.

Čuovvovaš ovdamearkkas fas *dien bárdnái* čujuha olbmui, gii gullo hállamin báddejuvvon oasis. Das nubbi prográmmajođiheaddji ÅK lea jearahallan muhtin gándda (NN) ovddalgihtii, ja dan jearahallamis EO guldalahtta oasi prográmma álggus. Son čujuha báttis gullon gándii gihpuin *dien bárdnái*. Boatkasáhu merke rájá ovddalgihtii báddejuvvon oasi ja njuolggosáddaga gaskkas.

(5) NN: dat leige hui buorre in dárbbášan lihkus máksit dán háve, dábálaččat láven fertet máksit olbmuide

ÅK: oja nu ahte olbmot eai láve addit nuvtta dutnje--

NN: (hm-hm)

EO: maid eai láve olbmot addit nuvtta **dien bárdnái**, jus dan háliidat diehtit de fertet dieđusge gullat otná ízü--sáddaga, muh álggos vehá musihkka, Kiss me Sixpence None the Richer

(ízü 11.9.2007)

Dakkár dáhpáhusaid main adnominála gihppu čujuha ovddabealde gullon olbmui, lávlagii dahje eará dakkárii, soaittášii sáhttit heivehit muhtumin anaforalaš anu jovkui. Dán artihkkala analysa mielde situationála anu jovkui gullet sullii vihitta proseantta nomengihpuin.

Situationála anu hárrái lea mearkkašanveara ahte adnominála *dat* ii geavahuvvo deiktalaččat čujuhit referentii mii lea báikki alde (gč. maid Guttorm 2009: 117, 120–121; Nickel & Sammallahti 2011: 118; Sammallahti 2005: 228–230). Deiktalaš doaimma massin leage okta dain mihtilmas nuppástusain maid demonstratiivvat čađahit grammatikaliserenproseassas. Dasa lassin lea dábalaš ahte grammatikaliserema čađahan demonstratiivvat eai kontrastere. (Diessel 1999: 118–119.) Dát guokte rievdoma demonstratiivvaid doaimmain mat dáhpáhuvet grammatika-

liserenproseassa áigge, vuhttojit maiddái davvisámegiela adnominála *dat*-pronomenis, ja dan dáfus dahket dan vejolaš artihkalkandidáhttan.

6.3 Diskursadeiktalaš atnu

Maiddái diskursadeiktalaš atnu gullá daidda konteavsttaide main sihke definihtta artihkkalát ja demonstratiivadeterminánttat geavahuvvojit. Diskursadeiktalaš anus čujuhuvvo erenoamážit muhtin oassái ovddabeale diskurssas, ii ovttaskas referentii. Himmelmann (1996: 224) engelasgiel ovdamearkkas, mii lea váldon Chafes (1980), *that*-determinánttalaš gihppu čujuha olles mitalussii: ... *and that's the end of that story*. Seammasullasaš ovdamearkkat gávdnojit maiddái sámegiela dutkanmateriálas. Ovdamearkkas (6) *dat*-determinánttalaš gihppu čujuha olles jearahallamii mii lea gullon ovddabealde. Seammalágan anus lea *diet*-pronomen teakstabihtás (7), mas *dien ášši birra* čujuha ovddabealde čilgejuvvon prográmma fáddái.

- (6) R: ja die loahpas **dan jearahallamis** gulaimet Fred Rene Øvergård
Buljo mitalii irggástallankoansttaid birra

(izü 23.7.2009)

- (7) MI: de lea vuot i- ee vuot izü ja odne mun gávnnahin ovtta imašlaš neahttasiiddu go ledjen geahččamin neahas, daga iežat eallima ealasin gávnna alces suollemas anašanguoimmi, nu cealká Viktoria Milan nammasaš neahttasiidu, háliidatgo gullat eambo **dien ášši birra** de guldal fal otná sáddaga, don guldalat izü ja mun lean Máret Inger Anti

(izü 13.10.2011)

Himmelmann (1996) fuomášahtta ahte muhtumin sáhtta leat váttis čájehit dárkilit guđe oassái diskurssas čujuhuvvo, muhtin ovttaskas cealkagii vai olles mitalussii. Hástalus boahtá das ahte ovddežis ii leat makkárge refereanta masa čujuhit, muhto refereanta šaddá seammás go *dat* namuhuvvo. Fuolakeahtta čujuhuvvon oasi guhkkodagas diskursadeiktalaččat geavahuvvon demonstratiiva lea álo dakka manjel dan oasi masa *dat* čujuha. Dát iešvuohta sirre dan anaforalaš ja rekognitionála anuin main refereantta ovddabeale namuheapmi lea dávjá oalle guhkkin. Diskursadeiktalaš atnui lea maiddái mihtilmas, ahte dávjá refereanta

namuhuvvo dušše oktii. (Himmelmann 1996: 224–225.) Diskursadeiktalaš atnu ii leat dutkanmateriálas nu dábálaš, dasgo dan jovkui gullet dušše váile njeallje proseantta demonstratiivadeterminánttalaš nomengihpuin.

6.4 Rekognitionála atnu

Njealját konteaksta mas sihke demonstratiivadeterminánttat ja definihtta artihkkalat geavahuvvojit, lea rekognitionála atnu. Das rekognitionála demonstraatiiva geavahuvvo aktiveret oktasaš spesifihkalaš dieđu, mii ságastallanguimmežiin navdojuvvo leat oktasaš historjjá dahje vásáhusaid vuodul. Himmelmann (1996) mielas dán atnui lea mihtilmas, ahte dávjá hálli lea eahpesihkar das, bastágo ságastanguoibmi dattetge identifiseret su dárkkuhan refereantta. Dan dihte hálli sáhtá dávjá lasihit celkosa lohppii omd. *amma diedát?* dahje *muittátgo?* Rekognitionála atnui lea maiddá mihtilmas ahte refereanttat, maida čujuhuvvo, eai láve leat guovddáš refereanttat diskurssas. Dasa lassin gihpuide čatnasa dávjá lassiinformašuvdna relatiivacealkagiid dahje eará merrosiid hámis vai refereantta identifiseren livččii álkit. (Himmelmann 1996: 230, 233.)

Mearkkašahtti oassi (16 %) dutkanmateriála nomengihpuin leat rekognitionála anus. Valljás geavaheami sivvan sáhtá leat dat, ahte prográmmajodiheaddji guovttos leaba ráhkkanan sáddagii ja ságastallan fáttáid birra ovddalgihtii, ja dainna lágiin refereanttat leat šaddan sudnuide oahpisin. Dat ii dieđus daga daid dáhpáhusaid unnit mearkkašahttin, muhto namalassii čájeha mot demonstratiivadeterminánttat geavahuvvojit ja rekognitionála atnu doaibmá. Čuovvovaš ovdamearkkas prográmmajodiheaddji guovttos humadeaba tv-prográmma *Norske Talenter* birra.

- (8) ÅK: na muhto anjke, dat lea mannan hui hejot dál, sápmelaččain, dál, dál mañimuš áigge
 OE: juo, ii_at leat mannan gal nu bures
 ÅK: Duolva Duottar eai vuotán
 OE: ná bearjadaga, mun ledjen sávvan ahte dat vuitet **dien Norske Talenter** muhto dat eai dahkan gal dan
 ÅK: Na muh **dat Erlend** gal lei oalle ča- čeahppi

(izü 13.5.2008)

Prográmmajodiheaddji guovttos orruba guktot geahččan tv-programma manjmuš sáddaga, mas vuoti čielggai. Tv-programma namuhuvvo vuosttaš geardde gihpuin *dien Norske Talenter*, mii geažida ahte soai guktot diehtiba mas lea sáhka. Seamma guoská maiddái gilvvu vuotái, masa ÅK čujuha gihpuin *dat Erlend*.

Dán njealji bajábeale konteavsttas sáhttet nappo leat sihke definihtta artihkkalat ja demonstratiivadeterminánttat. Dákko davvisámegiela pronomengeavahus orru čuovvumin dábálaš gielaidegaskasaš vuogádaga. Definihtta artihkkaliid ja demonstratiivadeterminánttaid erohus bohtá ovdan guovtti čuovvovaš konteavsttas. Dat leat nu gohčoduvvon viiddes situašuvnna atnu ja assosiatiiva-anaforalaš atnu. Himmelmann (1998: 322) čállá ahte dain konteavsttain geavahuvvojit dušše definihtta artihkkalat, muhto eai demonstratiivadeterminánttat. Sámegeielas gávdnojit goittotge ovdamearkkat main demonstratiivadeterminánttat albmanit assosiatiiva-anaforalaš anus.

6.5 Assosiatiiva-anaforalaš atnu

Assosiatiiva-anaforalaš anus refereanta lea identifiseremis muhtin eará namuhuvvon referantta vuodul. Mánggi siterejuvnon ovdamearka engelasgiela artihkkala geavaheamis dákkár oktavuodas lea *The man drove past our house in a car. The exhaust fumes were terrible* (Chafe 1980). Ovdamearkkas mirkkolaš suovva lea identifiseremis ovddabealde namuhuvvon biilla vuodul. Identifiseremii dárbašuvvo diedusge maiddái oktasaš diehtu das ahte dábálaččat biillain vuojedettiin bohtá suovva.

Engelasgielas ii heive dákkár oktavuodas demonstratiivapronomen, daningo dan geavaheapmi eaktuda ahte refereanta lea oidnosis dahje namuhuvvon ovdal. Dábálaččat demonstratiivvaid geavaheapmi implikere engelasgielas maiddái juogalágan kontrástta, ja dát demonstratiivvaid iešvuohta lea ruossalasas dainna definihttavuoda iešvuođain ahte refereanta ferte leat áidnalunddot. Jos refereansa lea áidnalunddot, de kontrásta ii sáhte leat mielde daningo ii leat mihkkege maina kontrasteret. Dat lea maid okta sivva manin demonstratiivvaid geavaheapmi ii leat heivvolaš muhtin konteavsttain, main ráinnas definihttavuoda mearkka sáhtta geavahit. Ovdamearkka dihte cealkagis *I've just bought a new computer. I'm not that happy with that keyboard actually* ferte leat kontrásta muhtin eará dihtoriin, ja dallege hápmi livččii buorebutge *the keyboard of that computer*. Oppalaččat eahpenjulges (dat mearkkaša nuppi referantta dahje oktasaš dieđu bokte) identifiseremis demonstratiivvaid geavaheapmi ii leat dábálaččat heivvolaš

engelasgielas. Seamma láhkai cealkka *That earth is really just the third rock from the sun* lea vejolaš dušše dalle, jos lea nubbi eana mainna dan kontrastere. (Hiietam & Börjars 2003: 391; C. Lyons 1999: 20.)

Sámegielas kontrasteremii geavahuvvojit *dát* ja *duot*, go fas *dat* lea ii-kontrasterejeaddji pronomen mii geavahuvvo anaforalaččat (Sammallahti 2005: 228–230; gč. maid Guttorm 2009: 117, 120–121). Demonstratiivva geavaheami ii-kontrasterejeaddji oktavuodain lea Hiietam ja Börjars (2003: 391) mielas mearka das ahte dakkár demonstratiivvat leat mielde grammatikaliserenproseassas. Maiddái Diessel (1999: 118) namuha oktan grammatikaliserejeaddji demonstratiivvaid funkcionála nuppástussan aiddo dan ahte dat leat deiktalaččat ii-kontrasterejeaddjit.

Vaikko engelasgielas ja mángga eará gielas demonstratiivvaid ii sáhte geavahit assosiatiiva-anaforaláš anus, de sámegiela dutkanmateriálas leat olu ovdamearkkat (badjel 10 %) dákkár geavaheamis, mas nappo refereanta lea identifiseremis muhtin eará namuhuvvon referantta vuodul. Čuovvovaš ovdamearka lea *Dáppe ruovttus* -prográmmas. Das A muitala muhtin čiegus dáhpáhusa birra Álttá akšuvnna áiggis, man lei oaidnán *Brennpunkt*-nammasaš tv-prográmmas. Mui-talusa mielde muhtin journalista galggai beassat deaivat «sámi geriljaid», muhto visot ii mannan plána mielde.

- (9) A: na amma nu dat dat gal dat dat gal, gárvodedje sevdnjes biktasiion ja buot nie, ja de vudje **biillain** dohko ja eai lean čuovggat alde **dan biillas** ja amma nu ii oktage dieđe gosa dat vudje
- P: na
- A: ja de oainnat ledje sápmelaččat lohkan (okei) dieppe galgat mii deaivvadit, na ja de bohte--
- P: bihkcaseavdnjat
- A: ja bihkcaseavdnjat bohte dohko ja vurde olbmuid ja de ja oidno doppe vuovddis bohte, na die bohtet dat olbmot, ja de, ja de bohte oainnat dat sápmelaččat deion leat dakkár, maion gohčodit dan, na finlandshette diekkar du rán- ránárat ja deion leat bissut
- P: dego terroristtat
- A: albma terroristtat, ja de bohtet ja de amma nu sápmelaččat rahpet **dan biillauvssa**, ja, ja dat leat, ja dat leat dáččat vajálduhtán jáddadit **dan čuovgga** mii boahtá ala go rahpá uvssa, ja logai dat journalista son gal lei njulgestaga ballan dat sápmelaččat dat rohttejedje olggos daid

olbmuid doppe ja huško bissuin dan čuovgga dassáži go moallanii buot oainnat dat ledje vehá suhttan oainnat, – –

(Dáppe ruovttus 5.11.2010)

Ovdamearkkas biilauksa lea identifiseremis ovddabealde namuhuvvon biilla uksan. Oppalaččat dán ságastallanbihtás albmanit olu adnominála *dat*-pronomemat. Eanaš čujuhit ovdal namuhuvvon refereanttaide, mii leage dábálaš mui-talettiin. Miellagiddevaš dán oasis lea maiddái gihppu *dan čuovgga* masa laktása relatiivacealkka. Dan dáh páhusas *dat*-pronomen orru doaibmamin buorebutge refereansa čielggasmahttin go identifiserehahttivuođa mearkan. Sáhka lea nappo dan čuovgga birra mii buollá go rahpá uvssa, iige ovdamearkka dihte vuodjin-čuovggaid birra. Nuppi assosiatiiva-anaforalaš anu ovdamearkkas lea sáhka Kinder-šukuládamoni ja dan osiid birra.

(10) EO: na dan gal lean maid borran odne muhto mun lean borran **Kinder-moni**

ÅK: jaha

EO: ja diedátgo maid

ÅK: na

EO: mun in leat guhkes áigái dan borran, ja dat lei rievdan

ÅK: naha

EO: ii fal ieš **dat šukuláda** muhto dat, man [siste dat st-],

ÅK: [skáhppu]

EO: na, dat skáhppu man siste **dat stoagus** lea, dat lávii (oainnat) ovdal dat plástetmonni mas nie guokte oasi, muhto dál dat lea šaddan dakkár ma-, vuolit oassi mas lohkki

(izü 13.5.2008)

Šukuláda ja stoagus eai leat namuhuvvon ovdal, muhto leat identifiseremis álggos namuhuvvon Kinder-moni ja dan oktasaš dieđu vuodul mii mis lea Kinder-moniid birra. *Dat plástetmonni* -gihpu sáhhtá atnit skáhpu parafrásan ja lea dainna lágiin skáhpu ođđasitnamuheapmi.

6.6 Viiddes situašuvnna atnu

Nubbi konteaksta assosiatiiva-anaforalaš anu lassin mas dábálaččat dušše definihtta artihkkalat leat, lea viiddes situašuvnna atnu. Dakkár anus vuosttaš geardde namuhuvvon refereanta navdojuvvo identifiserehahttin vissis hállanservodaga oktašaš dieđu vuodul. Refereanta ferte leat áidnalunddot, áidna iežas šlájas dan vissis hállanservodagas, vai eai šatta eahpečielggasvuodát identifiserema ektui. Dakkár ovdamearkkat leat engelasgielas *the sun* ja *the Queen*. Stuorra-Británias *the sun* livččii identifiseremis árgabeaiságastallamis ovttáčilggolaččat nástin mii lea lagamus eananspáppa ja *the Queen* fas dálá dronnega Elisabeth II:n. (Himmelman 1998: 322; Hawkins 1978: 115.)

Dutkanmateriálas eai gávdno ovdamearkkat adnominála demonstratiivaid viiddes situašuvnna anus. Sámegielas ii oro sáhttimin geavahit refereantta vuosttaš namuheamis *dat beaivváš* dahje *dat Sámediggi* -lágan gihpuid seamma mearkkašumis go engelasgielas *the sun* dahje *the Parliament*, nappo áidnalunddot refereantta definihttavuođa (identifiserehahttivuođa) mearkan. Dakkár celkosa geavaheapmi orru sámegielas geažideamen ahte refereanta lea namuhuvvon ovdal. Ovdamearkka dihte dakkár oktavuodain go *Álaheajus álggii odne riikkaidgaskasaš álgoálbmotkonferánssa. (Dat) sámediggepresideanta lei boahtán rahpat konferánssa. / Konferánssa álggaheaddjin lei bovdejuvvon (dat) sámediggepresideanta, dat-determinántta* geavaheapmi orru baicce buktimin muhtimiid mielas negatiiva assosiašuvnna sámedikki presideantta birra (ságastallan Sámegiela ja sámi girjjálašvuoda symposias Guovdageainnus 27.11.2013).

7. Loahpahuš

Lean suokkardallan dán artihkkalis davvisámegiela adnominála *dat*-pronomena geavahankonteavsttaid ja dan vuodul árvvoštalan *dat*-pronomena stáhtusa definihtta artihkalin. Giellatypologalaš dutkamiid vuodul gávdnojit konteavsttat main definihtta artihkkaliid ja nuppe dáfus demonstratiivadeterminánttaid lávejit geavahit. Sámegiela adnominála *dat* geavahuvvo dain konteavsttain main demonstratiivadeterminánttat dábálaččat lávejit geavahuvvot iešguđege gielas. Dasa lassin adnominála *dat* albmana maiddái assosiatiiva-anaforalaš konteavsttas mas dábálaččat leat dušše artihkalgielaid definihtta artihkkalat.

Adnominála *dat*-pronomenis leat sárgosat mat leat dábálaččat demonstratiivaid grammatikaliserenproseassas. Gáldogirjjálašvuoda mielde *dat*-pronomena

deiktalaš mearkkašupmi lea geahppánan, dat ii geavahuvvo kontrasteremii, ja muhtumin das orru leamen unnánaš deaddu. Grammatikalisašuvnna nuppástu-said guorahallan gáibida goittotge lassedutkamiid eandalii, go sámegielas eai leat daid birra čielga diakronalaš dutkamušat.

Vaikko sámegiela adnominála *dat*-pronomena geavaheapmi lea viidánan definihtta artihkkala geavahankontekstii, ja das leat vuohttimis grammatikaliserema muhtin iešvuođat, de dán guorahallama vuođul adnominála *dat* lea ain vuosttažettiin demonstratiivadeterminánta, mainna eanaš čujuhuvvo diskurssas ovdal namuhuvvon refereanttaide.

Giitosat

Giittán Sámi diedalaš áigečállaga doaimmahusgotti, anonyma referee-árvoštalli, Jussi Ylikoski, Marjatta Jomppasa ja Vesa Guttorma buriid ja movttiidahtti komentáraid ovddas. Loahpalaš čállošis ja vejolaš váilivuodain vástidan diedusge ieš.

Gáldut

Materiála

izü. 11.9.2007. NRK Sápmi. Prográmmajodiheadjit Ellen Oddveig Hætta ja Åse Kathrin Vuolab. Hállanoasi guhkkodat: 29 min.

izü. 13.5.2008. NRK Sápmi. Prográmmajodiheadjit Ellen Oddveig Hætta ja Åse Kathrin Vuolab. Hállanoasi guhkkodat: 16 min.

izü. 23.7.2009. NRK Sápmi. Prográmmajodiheadjit Ole Máhtte H. Gaup ja Ritva Nystad. Hállanoasi guhkkodat: 29 min.

izü. 22.4.2010. NRK Sápmi. Prográmmajodiheadjit Ole Máhtte H. Gaup ja Elle Gaup. Hállanoasi guhkkodat: 27 min.

izü. 13.10.2011. NRK Sápmi. Prográmmajodiheadji Máret Inger Anti. Hállanoasi guhkkodat: 13 min.

Dáppe ruovttus. 5.3.2010. NRK Sápmi. Prográmmajodiheadjit Petter Tretnes Hansen ja Ailo Kemi Gjerpe. Hállanoasi guhkkodat: 29 min.

Dáppe ruovttus. 5.11.2010. NRK Sápmi. Prográmmajodiheadjit Petter Tretnes Hansen ja Ailo Kemi Gjerpe. Hállanoasi guhkkodat: 35 min.

Dutkanmateriála transkripsuvnnat leat čállis.

Girjjálašvuohta

- Bergsland, Knut 1982: *Sydsamisk grammatikk*. Tromsø & Oslo & Bergen: Universitetsforlaget.
- Chafe, Wallace L. 1980: *The Pear stories: Cognitive, cultural, and linguistic aspects of narrative production*. Norwood, N.J.: Ablex.
- Christophersen, Paul 1939: *The Articles: A Study of their theory and use in English*. Copenhagen: Munksgaard.
- Crystal, David 1994: *An encyclopedic dictionary of language and languages*. London: Penguin Books.
- Diessel, Holger 1999: *Demonstratives. Form, function, and grammaticalization*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Dryer, Matthew S. 2013a: Definite Articles. – Matthew S. Dryer & Martin Haspelmath (doaimm.), *The World Atlas of Language Structures Online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. <<http://wals.info/chapter/37>> (2.12.2015).
- Dryer, Matthew S. 2013b: Indefinite Articles. – Matthew S. Dryer & Martin Haspelmath (doaimm.), *The World Atlas of Language Structures Online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. <<http://wals.info/chapter/38>> (2.12.2015).
- Faarlund, Jan Terje & Lie, Svein & Vannebo, Kjell Ivar 1997: *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Friis, Jens Anders 1856: *Lappisk grammatik*. Christiania: J.M. Cappelens forlag.
- Guttorm, Outi 2009: Adnominála demonstratiivapronomenat muhtin davvisámegiell teavsttain. – Johanna Ijäs & Nils Øivind Helander (doaimm.), *Sáhkavuoruiin sáhkkan. Sámeigiela ja sámi girjjálašvuođa muhtin áigegeovdilis dutkanfáttát*. Dieđut 1/2009. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. 114–125.
- Greenberg, Joseph H. 1978: How does a language acquire gender markers. – Joseph H. Greenberg & Charles A. Ferguson & Edith A. Moravcsik (doaimm.), *Universals of human language. Volume 3, Word structure*. Stanford: Stanford University Press. 47–82.
- Habicht, Külli & Laury, Ritva & Nordlund, Taru & Pajusalu, Renate 2011: The marking of definiteness in old written Estonian and Finnish: Native or borrowed? – Sándor Csúcs & Nóra Falk & Viktória Tóth & Gábor Zaicz (doaimm.), *Congressus XI Internationalis Fenno-Ugristarum Piliscaba 2010 Pars V. Dissertationes sectionum et symposiorum ad linguisticam*. Piliscaba: Reguly Társaság. 277–284.

- Hawkins, John 1978: *Definiteness and indefiniteness. A study in reference and grammaticality prediction*. London: Croom Helm.
- Hawkins, John 1991: On (in)definite articles: Implicatures and (un)grammaticality prediction. – *Journal of Linguistics* 27 (2): 405–422.
- Hiietam, Katrin & Börjars, Kerstin 2003: The Emergence of a definite article in Estonian. – Diane Nelson & Satu Manninen (doaimm.), *Generative approaches to Finnic and Sámi Linguistics*. Stanford: Center for the Study of Language and Information - CSLI. 383–418.
- Himmelman, Nikolaus P. 1996: Demonstratives in narrative discourse. A taxonomy of universal uses. – Barbara Fox (doaimm.), *Studies in anaphora*. Amsterdam: John Benjamins. 205–254.
- Himmelman, Nikolaus P. 1997: *Deiktikon, Artikel, Nominalphrase: Zur Emergenz syntaktischer Struktur*. Linguistische Arbeiten 362. Tübingen: Niemeyer.
- Himmelman, Nikolaus P. 1998: Regularity in irregularity: Article use in adpositional phrases. – *Linguistic Typology* 2 (3): 315–353.
- Himmelman, Nikolaus P. 2001: Articles. – Martin Haspelmath (doaimm.), *Language Typology and Language Universals. An International Handbook*. Volume 1. Berlin & New York: Walter de Gruyter. 831–841.
- Hopper, Paul J. & Traugott, Elizabeth Closs 1991: *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Karlsson, Fred 1994: *Yleinen kielitiede*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kilpimaa, Outi 2002: *Dat-determinánttalaš nomengihpuid definihttavuohta*. Dieđut 5/2002. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- Kilpimaa, Outi 2008: Nomengihpuid definihttavuođa dulkon davvisámegiel teavsttaid vuodul. – *Sámi dieđalaš áigečála* 1/2008: 14–27.
- Korhonen, Mikko 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 370. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laury, Ritva 1997: *Demonstratives in interaction. The emergence of a definite article in Finnish*. Amsterdam: John Benjamins.
- Lyons, Christopher 1999: *Definiteness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, John 1977: *Semantics*. Vol. 1–2. Cambridge: Cambridge University Press.
- Magga, Ole Henrik 1987: Gielladikšun. – Per Stefan Labba & Aage Solbakk (doaimm.), *Sámás* 3. Karasjok: Davvi Media. 125–135.
- Magga, Ole Henrik & Magga, Laila Mattsson 2012: *Sørsamisk grammatikk*. Karasjok: Davvi Girji.

- Nickel, Klaus Peter & Sammallahti, Pekka 2011: *Samisk grammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nielsen, Konrad 1979 (1926–1929): *Lærebok i lappisk (samisk). 1. Grammatikk. Lydlære, formlære, orddannelseslære og syntaks samt tillegg*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Pajusalu, Renate 1997: Is there an article in (spoken) Estonian? – Mati Ereht (doaimm.), *Estonian Typological Studies II*. Tartu: Tartu University Press. 146–177.
- Sammallahti, Pekka 1998: *The Saami languages*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Sammallahti, Pekka 2005: *Láidehus sámegiela cealkkaoahpa dutkamii*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Schroeder, Christoph 2006: Articles and article systems in some areas of Europe. – Giuliano Bernini & Marcia L. Schwartz (doaimm.), *Pragmatic organization of discourse in the languages of Europe*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. 545–611.
- Skrzypek, Dominika 2012: *Grammaticalization of (in)definiteness in Swedish*. Seria filologia skandynawska nr 14. Poznan: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Vilkuna, Maria 1992: *Referenssi ja määräisyys suomenkielisten tekstien tulkinnessa*. Suomi 163. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VISK = Hakulinen, Auli & Vilkuna, Maria & Korhonen, Riitta & Koivisto, Vesa & Heinonen & Tarja Riitta ja Alho, Irja 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Neahttaveršuvdna. <<http://scripta.kotus.fi/visk>> (17.12.2015).

Adnominal *dat* in North Saami – from a demonstrative determiner to a definite article?

This article discusses the use of the demonstrative pronoun *dat* ‘it; that’ in adnominal position in spoken North Saami. More specifically, the contexts of use are analyzed in order to decide whether *dat* can be described as a definite article. The data is collected from NRK Sápmi youth radio programs.

Himmelman (1998) suggests, based on Hawkins’ (1978; 1991) classification of the uses of the English definite article, contexts of use that can be utilized to distinguish between demonstrative pronouns and definite articles. Among these contexts, adnominal *dat* occurs in associative-anaphoric use that is usually permitted only for definite articles.

The data show that adnominal *dat* is expanding its use to a context that is typical of definite articles, and some changes characteristic of a grammaticalization process of demonstrative pronouns can be perceived. Even so, it is shown that adnominal *dat* cannot be considered to be a true definite article, but rather a demonstrative determiner that is mostly used to refer to aforementioned referents in discourse.

Keywords: demonstrative pronoun, definite article, North Saami, North Saami of young adults

OUTI GUTTORM

Sámi University of Applied Sciences

outi.guttorm@samiskhs.no